

Vprašljivi osnutek pisma

Na IV. forumu za dialog med vero in kulturo z naslovom »Gregorij Rožman in njegov čas« je bila sprejeta izjava proti »instrumentalizaciji škofa Rožmana in medvojnega dogajanja«. Objavljena je bila potem skupaj z delom pisma, ki naj bi ga napisal generalni vikar Anton Vovk konec leta 1945. V svojem referatu ga je prebral zgodovinar dr. France M. Dolinar. To pismo, ki v pisni obliki v Lovranu ni bilo predloženo, ni bilo mišljeno kot del izjave. V nasprotju z duhom izjave je prišlo do zlorabe Vovka za ideološke namene, predvsem pa je bila objava povod za nediferenciran napad na katoliško Cerkev in »seveda njeno medvojno delovanje. Vrhunec je bil prispevek sopedpisnice izjave v Lovranu, Spomenke Hribar (»Priložnost za novi začetek«, Sobotna priloga *Dela*, 12. 4. 2008), v katerem je uvrstila katolicizem med tri totalitarizme, »ki smo jih premagali«. Če bi kdo opredelil islam ali judovstvo kot totalitarizem, bi bil upravičeno deležen ostrega protesta. Po vsej verjetnosti bi ga označili za rasista.

Kolega Dolinar je na posvetu v Državnem svetu, na katerem je bila navzoča tudi Hribarjeva, prebral kratek odlomek iz tega pisma, veliko krajši kot v Lovranu. Po formalni in vsebinski analizi celotnega pisma teden dni po posvetu v Lovranu sem prišla do sklepa, da do sedaj ni tehtnega dokaza, da je avtor objavljenega pisma, pravilno rečeno, nepodpisana, nedatiranega in neoštevilčnega osnutka, ki je spravljen v zapuščini škofa Vovka v Nadškofijskem arhivu, generalni vikar Anton Vovk. Pismo je sicer pisano na pisalnem stroju, ki je bil v uporabi v škofijski pisarni v letih 1945 in 1946, pozneje pa ne več, zato lahko sklepamo, da

je bil po vsej verjetnosti eden od tistih, ki jih je Udbe odnesla med eno izmed številnih hišnih preiskav, vendar to ni bil pisalni stroj, ki ga je imel Vovk v svoji delovni sobi in s katerim so sicer pisani škofovi dopisi in zabeleške. Gre za čistopis, torej tudi ni nobenih popravkov z roko, iz katerih bi lahko sklepali, kdo je avtor. V Vovkovi zapuščini so tudi drugi os-

V nasprotju z duhom lovranske izjave je prišlo do zlorabe Vovka za ideološke namene, predvsem pa je bila objava povod za nediferenciran napad na katoliško Cerkev in seveda njeno medvojno delovanje. Vrhunec je bil prispevek sopedpisnice izjave v Lovranu, Spomenke Hribar (»Priložnost za novi začetek«, Sobotna priloga *Dela*, 12. 4. 2008), v katerem je uvrstila katolicizem med tri totalitarizme, »ki smo jih premagali«. Če bi kdo opredelil islam ali judovstvo kot totalitarizem, bi bil upravičeno deležen ostrega protesta.

nutki, ki jih ni napisal sam in ki jih ni sprejel za svoje. Do sedaj ni nobenega dokaza, da je bilo pismo s tako vsebino sploh odposlano in da ga je katerikoli naslovnik – župnik, dekan – prejel. Pisano pa naj bi bilo vsem duhovnikom za novo leto 1946. Tudi v dobro ohranjenem župnijskem arhivu v Breznici, rojstni fari škofa Vovka, ga ni. V tamkajšnjem arhivu so okrožnice vezane, tako da je malo verjetno, da se je kaj lahko izgubilo.

Tudi sicer dikcija in miselnost ne ustrežata dokumentom, ki so dokazano Vovkovi. Pismo pa je brez dvoma delo teologa ali teologov. Da je bilo več avtorjev, lahko sklepamo tudi iz stavka: »Nedvoumno je, da je tudi ta del naroda izvzemši redke posameznike mrzil fašističnega zavojevalca ...«, ki nekako visi v zraku, ker se ne nanaša na nekaj, kar bi bilo

prej navedeno. Ostane nejasno, kateri del naroda je mišljen.

Če preučimo spomenico duhovščine ljubljanske škofije 11. 7. 1945, predvsem pa njene osnutke, ki jih je generalni vikar Vovk odločno zavrnil, potem naletimo na sorodne misli. Vsebina pisma je izredno podobna I. in II. verziji t. i. »lojalnostne izjave«, ki jo je po zamislih dr. Maksa Miklav-

čiča, Franca S. Finžgarja, dr. Antona Trstenjaka, bratov Jožefa in dr. Stanislava Aljančiča ter dr. Angelika in dr. Romana Tominca in p. Gvida Ranta napisal duhovnik Jakob Šolar. Izjava je bila večkrat predelana, dokončno obliko pa ji je po poročilih sodelavca Udbe dr. Maksa Miklavčiča dal stolni kanonik in vodja malega seminšča Josip Šimenc. Bila je tako spremenjena, da je po poročilu Ozne za mesto Ljubljana skupina, ki je napisala prvo verzijo, na vprašanje, kakšna se ji zdi spomenica, odgovorila, da je »navadna limonada in neobjektivna stvar« (AS 1931, Dok. Sove, U-fond). Da Vovk sam z njo vseeno ni bil zadovoljen, je razvidno iz njegovih spominov (Anton Vovk, *V spomin in opomin*, ed. Blaž Otrin, str. 63). Prav isti krog ljudi, v kate-

rem se je rodila spomenica, je po poročilih Ozne – prof. Trstenjak mi je to potrdil 26. 9. 1995 – pripravljala neko novo besedilo, oz. kot piše v poročilu Udbe, zbiral gradivo, da »razkrinka škofa Rožmana«. Domnevam, da je osnutek pisma duhovnikom izdelek tega kroga.

Zaradi spomenice se je Vovk na škofovski konferenci septembra 1945 moral zagovarjati. V svojih spominih je napisal: »Spomenica!!! Dolej skoraj ni ure, da bi me ne zapekla ... Koliko trpljenja mi je povzročila.« Docenta Antona Trstenjaka, ki je prišel po dovoljenje, da piše v *Slovenskem poročevalcu* (v katerem je potem ostro napadal škofa Rožmana), je zavrnil z besedami: »Sem podpisal spomenico, ko ste me potegnili, pa me ne boste več!« (Vovk, str. 61, 66). Baj, tako Vovk, so duhovniki dobili poseben nalog, da pišejo negativne članke o Cerkvi v *Slovenskem poročevalcu*.

Vovk ni nikoli, ne kot generalni vikar ne kot pomožni škof in ne kot ordinarij ljubljanske škofije, obsodil škofa Gregorija Rožmana, nadškofa Alojzija Stepinca ali Vatikana, čeprav je oblast to od njega neprestano zahtevala. Notranji minister Boris Kraigher mu je npr. 23. 10. 1946 (skoraj leto dni po domnevnem pismu) očital: »Niste še z eno besedo, pisano ali na prižnicah razglašeno, obsodili duhovnikov zločincev in pa škofov dr. Rožmana in Stepinca!« (Vovk, str. 98). Na podoben očitek je generalni vikar 11. 7. 1947 ministru odgovoril: »Pravice, da bi obsodil ali odstavljaj dr. Rožmana, nimam ne jaz ne kdo drugi v škofiji. Smili se mi revež, ko je toliko dobrega storil, tudi vam partizanom, ko je neprestano interveniral.« (Vovk, str. 269) Kako je ocenjeval škofa Rožmana, je pojasnil na prvo adventno nedeljo, 1. 12. 1946, ko je bil proti volji oblasti posvečen v škofa: »Za znak posebnih božjih načrtov pa smatram to, da sem izbran za po-

možnega škofa sedežu, ki je redno zaseden po našem trpinu in doslednemu spoznavalcu božjega in cerkvenega nauka dr. Gregoriju Rožmanu. Bog naj ga varuje in brani vsega hudega! Težo križa je med nami nosil, jo sedaj okuša, pa naj mu tudi plačilo ne izostane!« (Vovk, str. 112) Sedaj objavljeni del pisma sicer škofa Rožmana ne omenja, med vrsticami pa njegovo delovanje brez dvoma obsoja.

Ozna je Vovka strogo nadzorovala, vedela je, kaj se je govorilo pri kosilu, zapisovala je njegove pridige, sledila njegovim obiskovalcem, zasliševala njegovo okolico, aretirala številne duhovnike ter pridobivala sodelavce, ki so poročali o dogajanju na škofiji. Če bi Vovk to pismo poslal vsem duhovnikom ljubljanske škofije, bi brez dvoma prišlo v njene roke, kot je prišla v njene roke okrožnica konec leta 1947, še preden je zapustila škofijsko pisarno. Sicer je bil leta 1945 represivni aparat šele v izgradnji, vendar je Ozna imela v ljubljanski škofiji že nekaj sodelavcev. Med njimi je bil že omenjeni arhivar škofijskega arhiva Miklavčič, ki Vovku ni bil naklonjen, kar je razvidno iz njegovih poročil pod psevdonimom »Francka« (npr. »Negativne poteze pomožnega škofa A. Vovka«).

Sicer je bila tudi dostava pastirskega pisma 20. 9. 1945, ki je vsebovala zelo ostro obsodbo ravnanja novih oblasti, organizirana strogo konspirativno in bi lahko argumentirali, da se je to zgodilo tudi z Vovkovim pismom duhovnikom nekaj mesecev pozneje, vendar ni nobenega vzroka, da bi pismo s tako vsebino skrivali, sploh pa bi ga Ozna registrirala najpozneje po tem, ko bi bilo dostavljeno župnikom ali vsaj dekanom. Namenjeno naj bi bilo vsem duhovnikom, torej tudi nezanesljivim. V dokumentaciji Ozne/Udbe bi brez dvoma našli zabeležko ali vsaj kako reakcijo.

TAMARA GRIESSER – PEČAR